UDK: 159.922.7:376.32

KO‘RISHIDA NUQSONI BO‘LGAN SHAXSLARDA “MEN-KONSEPSIYA” VA UNING IJTIMOIYLASHUVGA TA’SIRI

O‘sarova Qunduz Nasirillayevna,
Samarqand davlat universiteti
2-kurs magistranti

Bugungi kunda demokratik va huquqiy davlatning ustuvor vazifalaridan biri inson huquq va erkinliklarini ta’minlash, shu jumladan, nogironligi bo‘lgan shaxslarning jamiyat hayotiga to‘laqonli integratsiyalashuvi uchun teng huquq va imkoniyatlarni yaratishdan iborat. Har bir insonning shaxs sifatida shakllanishi, o‘z salohiyatini namoyon qilishi va jamiyatda munosib o‘rin egallashi uning huquqiy hamda ijtimoiy kafolatlari bilan chambarchas bog‘liq.

O‘zbekistonda olib borilayotgan ijtimoiy siyosat va islohotlarda inson qadr-qimmatini ulug‘lash, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish, ularni qo‘llab-quvvatlash va munosib turmush sharoitlarini yaratishga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, shuningdek, 2020-yil 15-oktabrda qabul qilingan “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni mazkur shaxslarning jamiyat hayotining turli sohalarida teng huquq va imkoniyatlar asosida ishtirok etishini huquqiy jihatdan kafolatlaydi [1; 2].

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning jamiyatga moslashuvi ko‘p jihatdan ularning ichki psixologik holati, o‘zini qanday anglashi va o‘z imkoniyatlarini qanday baholashiga bog‘liq. Ko‘rish imkoniyatining cheklanganligi shaxsning o‘ziga bo‘lgan munosabati, atrofdagilar bilan muloqoti va ijtimoiy faolligiga muayyan darajada ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Biroq ijtimoiylashuvdagi qiyinchiliklarni faqat jismoniy cheklovlar bilan izohlash to‘g‘ri emas. Shaxsning o‘z imkoniyatlariga munosabati, ijtimoiy muhitning qo‘llab-quvvatlovchi xususiyati va mavjud kompensator imkoniyatlardan foydalanish darajasi ham muhim ahamiyatga ega.

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning ijtimoiylashuvini o‘rganishda “Men-konsepsiya” tushunchasi muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Psixologiyada “Men-konsepsiya” shaxsning o‘zi haqidagi tasavvurlari, o‘ziga bergan bahosi, o‘z qadr-qimmatini anglashi va shaxsiy xususiyatlariga bo‘lgan munosabatlari tizimi sifatida qaraladi.

“Men-konsepsiya” tushunchasining ilmiy asoslari U. Jeyms va K. Rodjersning tadqiqotlarida o‘z aksini topgan. U. Jeyms shaxsning o‘ziga bo‘lgan munosabatini uning psixologik hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqqan [3]. K.

Rodjers esa shaxsning real tajribasi bilan uning “Men” obrazi o‘rtasidagi muvofiqlikni psixologik farovonlikning muhim shartlaridan biri sifatida izohlagan [4].

R. Bernsning qarashlarida “Men-konsepsiya” shaxsning o‘zi haqidagi tasavvurlari, o‘z-o‘zini baholashi va xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab psixologik tizim sifatida talqin qilinadi [5]. Shaxsning o‘z qadr-qimmatini anglash darajasi uning ijtimoiy muhitdagi faolligi, muloqotga kirishishi va turli hayotiy vaziyatlarga moslashishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxsda “Men-konsepsiya”ning shakllanishi o‘ziga xos psixologik xususiyatlarga ega. Vizual axborotning cheklanganligi atrof-muhitni idrok etish, o‘z imkoniyatlarini baholash va ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish jarayoniga ta’sir qilishi mumkin. Shu bilan birga, bu holat shaxsning to‘laqonli rivojlanishi yoki ijtimoiylashuvini avtomatik ravishda cheklamaydi.

L.S. Vigotskiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar psixologiyasini o‘rganishda biologik cheklov bilan bir qatorda ijtimoiy muhitning roliga alohida e’tibor qaratgan [6]. Uning yondashuvida bolaning rivojlanish imkoniyatlarini faqat mavjud nuqson bilan chegaralab qo‘ymaslik, balki ta’lim, tarbiya va ijtimoiy muhit orqali yuzaga keladigan kompensator imkoniyatlarni hisobga olish muhimdir.

Tiflopsixologiya sohasidagi tadqiqotlarda ham ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning rivojlanishida kompensator mexanizmlar, faoliyat va ijtimoiy muhitning ahamiyati ta’kidlanadi [7]. Shaxsning o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri anglashi va ulardan samarali foydalanishi uning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy me’yorlar, qadriyatlar, munosabatlar va xulq-atvor shakllarini o‘zlashtirishi hamda jamiyatning faol a’zosiga aylanish jarayonidir. Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar uchun ushbu jarayonning samarali kechishida oila, ta’lim muassasasi, tengdoshlar, pedagoglar va keng ijtimoiy muhitning munosabati muhim ahamiyatga ega.

Ijobiy “Men-konsepsiya” shakllangan shaxs o‘z imkoniyatlarini real baholash, mavjud qiyinchiliklarga moslashish, muloqotga kirishish va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishga ko‘proq intiladi. Aksincha, o‘zini past baholash, jamiyatdan ajralgan holda tasavvur qilish yoki o‘z imkoniyatlarini haddan tashqari cheklangan deb qabul qilish ijtimoiy faollikning pasayishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxsning “Men-konsepsiyasi” uning ijtimoiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liq. Atrofdagilarning munosabati, qo‘llab-quvvatlashi, shaxsga mustaqil faoliyat yuritish imkoniyatining berilishi va uning yutuqlarining e’tirof etilishi ijobiy o‘zini o‘zi baholashning shakllanishiga yordam beradi.

Ayniqsa, ta’lim va kasbiy faoliyat shaxsning ijtimoiy “Men” obrazini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Bilim olish, kasb egallash, mustaqil faoliyat yuritish va jamiyat uchun foydali bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘lish shaxsning o‘z qadr-qimmatini anglashini kuchaytiradi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi esa ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning ta’lim

olishi, kasbiy faoliyat yuritishi va ijtimoiy aloqalarini kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning ijtimoiylashuvini qo‘llab-quvvatlashda psixologik yordamning mazmuni faqat muammolarni bartaraf etishga emas, balki shaxsning mavjud imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim.

Bunda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- shaxsning o‘ziga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantirish;
- o‘z imkoniyatlarini real baholash ko‘nikmasini rivojlantirish;
- mustaqil faoliyat va qaror qabul qilishni qo‘llab-quvvatlash;
- kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish;
- ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirish;
- kasbiy yo‘nalish va mustaqil hayotga tayyorgarlikni qo‘llab-quvvatlash;
- oila va ta’lim muassasasi tomonidan psixologik-pedagogik ko‘makni kuchaytirish.

Bunday yondashuv shaxsni faqat mavjud cheklovlari orqali emas, balki uning imkoniyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va rivojlanish salohiyati asosida ko‘rib chiqishga imkon beradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning ijtimoiylashuvi ularning jismoniy holati bilangina emas, balki “Men-konsepsiya”ning shakllanganlik darajasi, o‘z-o‘zini baholashi, o‘z qadr-qimmatini anglashi va ijtimoiy muhit bilan o‘zaro munosabatlari bilan ham bog‘liq.

U. Jeyms, K. Rodjers, R. Berns, L.S. Vigotskiy va A.G. Litvaklarning ilmiy qarashlari asosida shuni ta’kidlash mumkinki, shaxsning o‘zini qanday anglashi va o‘z imkoniyatlariga qanday munosabatda bo‘lishi uning ijtimoiy faolligi hamda moslashuv jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan shaxslar bilan olib boriladigan psixologik-pedagogik ishlar faqat ularning mavjud cheklovlarini hisobga olish bilan chegaralanmasligi, balki ijobiy “Men-konsepsiya”ni shakllantirish, o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash, mustaqillikni rivojlantirish va ijtimoiy faollikni oshirishga yo‘naltirilishi zarur. Shaxsning o‘z imkoniyatlarini anglab, jamiyatning teng huquqli a’zosi sifatida o‘zini namoyon qila olishi uning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun muhim psixologik shartlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston NMIU, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 15-oktabr, O‘RQ-641-son.
3. Джеймс У. Психология. — Москва: Педагогика, 1991.
4. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. — Москва: Прогресс, 1994.

5. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. — Москва: Прогресс, 1986.
6. Выготский Л.С. Основы дефектологии. — Санкт-Петербург: Лань, 2003.
7. U.D. Kadyrov, GU Kadyrov. DRUG ADDICTION AS A SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PROBLEM. SCIENCE AND INNOVATION, INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL 3 (ISSUE 3), 80-83.
8. U.D. Qodirov, I.I. Khojiboev, A.E. Turakhanov, A.S.Nurmamatov. Psychological Factors In The Development Of Professional Competences Of Trainees Increasing Qualification In The System Of Public Education. European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (3), 3836-3843.
9. У.Д.Кадыров, К.Х. Авазов. Современные аспекты формирования сознания личности в обеспечении устойчивого развития общества. Интернаука, 53-54.